

ПЕРШИЙ САМІТ «КИТАЙ – ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ» 18–19 ТРАВНЯ 2023 Р.: ІНТЕРЕСИ КНР ТА ДЕРЖАВ РЕГІОНУ

Віталій Ярмоленко, *центр зовнішньополітичних досліджень НІСД*

Проаналізовано основні результати першого саміту «Китай – Центральна Азія», що відбувся 18–19 травня 2023 р. в м. Сіань (КНР), та пов'язані з ним інтереси КНР і держав регіону.

Висновки

1. Попри задекларовану координацію з РФ позицій щодо «питань регіонального масштабу» [1], Китай намагається поступово зміцнити вплив у Центральній Азії, зокрема через інституціоналізацію багатосторонніх та двосторонніх відносин з державами регіону на тлі слабкості й токсичності Росії.
2. Попри середньострокову політичну та економічну вигоду для держав Центральної Азії, поглиблення багатосторонньої співпраці з КНР може спричинити ризики системної залежності.
3. Дальше витіснення або маргіналізація Росії як провідного безпекового та геополітичного актора в Центральній Азії істотно сприятиме її ізоляції та послабленню позицій на міжнародній арені, значно знизить можливості для продовження й розширення агресивної політики.

18–19 травня 2023 р. в м. Сіань (КНР) відбувся перший саміт «Китай – Центральна Азія» (C+C5¹) за участю глав КНР, Казахстану, Киргизстану, Таджикистану, Туркменістану та Узбекистану. У межах форуму 17 та 18 травня пройшли двосторонні зустрічі між главою Китаю Сі Цзіньпінем та президентами вказаних п'яти держав Центральної Азії. 19 травня відбулася багатостороння офіційна частина саміту, за підсумками якої *підписано спільну Сіаньську декларацію*.

Двосторонні зустрічі

Під час двосторонніх зустрічей 17 та 18 травня глави держав домовилися про активізацію двосторонніх відносин, забезпечення функціонування та розвиток транспортно-енергетичних і транспортно-логістичних комунікацій. Підтверджено готовність до лібералізації візового режиму, фінансово-інвестиційної діяльності,

¹ Англ. «China + Central Asia 5».

розширення можливостей для експорту продовольчих товарів з держав Центральної Азії до Китаю.

У підписаних спільних заявах керівництво КНР і держав Центральної Азії взаємно підтримали внутрішньополітичний курс одне одного. Усі держави регіону схвалили політику «одного Китаю» та невизнання будь-яких спроб відділення Тайваню від КНР. Китай декларував підтримку здійснюваним реформам усередині держав Центральної Азії, а надто в річищі конституційних змін у Казахстані, Узбекистані й Туркменістані.

Казахстан

Напередодні саміту, 17 травня 2023 р., до КНР з державним візитом прибула *делегация Республики Казахстан (РК) на чолі з президентом Касим-Жомартом Токаєвим*. За результатами зустрічі глав КНР та РК підписано 23 міждержавні та міжурядові документи. У Спільній заяві глави РК та КНР наголосили на підтримці «політичної безпеки», зокрема шляхом: поглиблення політичної взаємної довіри; посилення підтримки з питань, пов'язаних з державним суверенітетом, безпекою та територіальною цілісністю обох держав; протидії втручанням зовнішніх сил у внутрішні справи, «політизації» прав людини і застосуванню «подвійних стандартів». Сторони також висловили готовність зміцнювати співпрацю щодо запобігання втручанням та протидії «кольоровим революціям».

Також погоджено питання безперервного функціонування нафтогону «Китай – Казахстан» та газогону «Китай – Центральна Азія», співпраці в розвитку інших джерел енергії. КНР та РК домовилися оцінити можливості будівництва третьої транскордонної залізниці та додаткового залізничного переходу, а також вирішили спільно розвивати Транскаспійський міжнародний транспортний маршрут і зміцнювати співробітництво між Китаєм та Євразією [2]. Представники урядів обох держав підписали угоду про взаємне звільнення від візових вимог, відповідно до якої громадяни однієї держави можуть перебувати на території іншої без візи протягом 30 днів.

Узбекистан

18 травня в межах двосторонньої зустрічі між главою Китаю Сі Цзіньпінем та *президентом Узбекистану Шавкатом Мірзієєвим* підписано Спільну заяву та Програму розвитку всебічного стратегічного партнерства в нову епоху між Республікою Узбекистан та Китайською Народною Республікою на 2023–2027 роки. Керівництво обох держав домовилося про забезпечення стабільної роботи газогону «Китай – Центральна Азія». Китай готовий спростити в'їзд для громадян Узбекистану. Партнери відзначили важливість реалізації залізничного проекту «Термез – Марі-Шариф – Кабул – Пешавар» для сполучення між Південною та Центральною Азією.

Окремо Китай відзначив ініціативи Узбекистану з урегулювання ситуації в Афганістані – проведення четвертої зустрічі міністрів закордонних справ сусідніх з Афганістаном держав у Самарканді 13 квітня 2023 р. та пропозицію Узбекистану щодо створення міжнародної переговорної групи з афганського питання за підтримки ООН [3].

Таджикистан

Цього ж дня відбулася зустріч між Сі Цзіньпінем та *президентом Таджикистану Емомалі Рахмоном*. У спільній заяві глав цих держав, зокрема, вказано готовність КНР вивчити можливість надати Таджикистану кредити для реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів і спільного перероблення місцевих корисних копалин та виробництва продукції з високою доданою вартістю у Вільній економічній індустріальній зоні Таджикистану. Китай і Таджикистан і далі проводитимуть спільні антитерористичні навчання для спільних оперативних можливостей та спільної підтримки регіональної стабільності. У документі відзначено високий рівень військового та військово-технічного співробітництва між КНР і Таджикистаном та його дальшу підтримку [4].

Киргизстан

Двостороння зустріч між *президентом Киргизстану Садиром Жапаровим* та главою Китаю відзначилася підписанням Спільної декларації Китайської Народної Республіки та Киргизької Республіки про встановлення всеосяжного стратегічного партнерства в нову епоху. Документ закріпив формальне підвищення рівня відносин між державами.

У документі особливо відзначено оцінку з боку Киргизстану «зусиль уряду КНР щодо захисту культурного різноманіття та свободи віросповідання всіх національностей Сіньцзяну» та схвалення «заходів, які Китай здійснює для підтримки безпеки, стабільності та розвитку Сіньцзяну». Киргизстан та Китай висловили готовність поглиблювати співпрацю у сфері безпеки, зокрема щодо боротьби з «терористичними силами “Східного Туркестану”», та підтримувати співпрацю в прикордонних регіонах [5].

Відбулася також двостороння зустріч між *президентом Туркменістану Сердаром Бердимухамедовим* та главою КНР, під час якої керівники наголосили на важливості розширювати співпрацю в енергетичній, інвестиційній та гуманітарній сферах [6].

Інституціоналізація багатостороннього формату «Китай – Центральна Азія»

Результатом багатосторонньої зустрічі в рамках «С+С5» стала декларація саміту [7]. Серед основних аспектів цього документа варто виокремити такі.

1. Ознаки інституціоналізації саміту:

- офіційно створюваний механізм зустрічей глав держав Центральної Азії та Китаю; проведення саміту раз на два роки по черзі – в Китаї, з одного боку, і в одній з держав Центральної Азії в алфавітному порядку, з іншого боку; готовність уповні здійснювати стратегічну керівну роль «дипломатії лідерів держав», зміцнювати комплексне планування на найвищому рівні розвитку взаємин між державами Центральної Азії та Китаєм;
- протягом короткого періоду можливе: створення механізму зустрічей на рівні ключових і пріоритетних сфер співробітництва; повне залучення зовнішньополітичних відомств кожної з держав; розгляд запровадження

Секретаріату «Центральна Азія – Китай» з метою всебічного просування між сторонами і функціонування відповідних механізмів;

- підтримка Китаєм динамічних процесів регіонального співробітництва в Центральній Азії, оцінка механізму Консультативних зустрічей глав держав Центральної Азії як ключового фактора забезпечення безпеки, стабільності та сталого розвитку регіону.

2. *Спільна візія держав Центральної Азії та Китаю щодо забезпечення **стійкого розвитку регіону завдяки стабільності керівничих режимів та невтручання позарегіональних акторів у їхнє внутрішньополітичне життя:***

- забезпечення державної безпеки, політичної стабільності та конституційного ладу має ключове значення;
- рішучий спротив спробам дискредитації легітимної державної влади; провокуванню «кольорових революцій»; втручання у внутрішні справи інших країн у будь-якій формі й під будь-яким приводом;
- акцент на демократії як спільному прагненні та цінності людства; самостійний вибір шляхів розвитку та моделі управління стосується суверенітету кожної країни і не підлягає інтервенції.

3. ***Ініціатива «Одного поясу – одного шляху» («ОПОШ») фактично має стати частиною чинних стратегій економічного розвитку держав Центральної Азії:***

- готовність держав Центральної Азії посилювати гармонізацію та поєднання «ОПОШ» з власними ініціативами та національними стратегіями розвитку, зокрема з: Новою економічною політикою Казахстану «Нурли Жол»; Національною програмою розвитку Киргизстану до 2026 р.; Національною стратегією розвитку Республіки Таджикистан на період до 2030 р.; «Відродженням Великого шовкового шляху» Туркменістану; Стратегією розвитку Нового Узбекистану на 2022–2026 рр.;

- зміцнення практичної співпраці в різних сферах з метою формувати нову архітектуру співробітництва, якій властивий високий рівень взаємодоповнюваності та взаємної вигоди;

- акцент на розпрацюванні спільної Стратегії Нового економічного діалогу «Центральна Азія – Китай», яка передбачає здійснення адресних заходів щодо забезпечення безперешкодної торгівлі та нарощування обсягів готової продукції з держав Центральної Азії до Китаю, формування спільного простору промислової кооперації.

4. *Сторони прагнуть спрощувати контрольні митні процедури та розвивати **транспортно-логістичні маршрути до Європи, Близького Сходу, Південної та Південно-Східної Азії в обхід Росії**, зокрема завдяки розвитку Транскаспійських сполучень, маршрутів через Іран, та, імовірно, Афганістан. Наголошено на важливості дальшого розвитку залізничної дороги «Китай – Киргизстан – Узбекистан» та забезпечення безперебійного функціонування автомобільного шляху «Китай – Киргизстан – Узбекистан».*

5. *Основні аспекти співпраці щодо продовольчої безпеки:*

- готовність залучити потенціал співробітництва у сфері сільського господарства, сприяти розвитку торгівлі рослинницькою та тваринницькою продукцією. Китай прагне розширювати номенклатуру імпорту сільгосппродукції із країн Центральної Азії;
- активізація розвитку «розумного» сільського господарства, обміну досвідом щодо впровадження водоощадних, зелених та інших високоефективних технологій і передових практик у цій сфері;
- прискорення обміну технологіями та фахівцями з меліорації посушливих, засолених та солончакових ґрунтів; водоощадної іригації; боротьби зі шкідниками; тваринництва та ветеринарії; зміцнення стресостійкості аграрного сектору з метою його сталого розвитку.

6. *Основні напрями співробітництва у сфері регіональної безпеки:*

- боротьба з «трьома силами зла» (**тероризмом, екстремізмом та сепаратизмом**), транснаціональною злочинністю, незаконним обігом наркотиків тощо;
- допомога народів Афганістану в підтримці миру та стабільності, відновленні соціальної інфраструктури, інтеграції до регіональної та світової економічної системи; також формування в Афганістані інклюзивного уряду за участю представників усіх етнічних та політичних груп афганського суспільства; формування Міжнародної переговорної групи під егідою ООН.

7. *Збереження пріоритету експорту до Китаю з держав Центральної Азії з паралельним розвитком регіонального співробітництва у сфері зеленої енергетики:*

- розширення співробітництва у сфері традиційних джерел енергії (як от нафти, природного газу та вугілля); зміцнення співробітництва у сфері гідроенергетики, сонячної, вітрової енергії та інших відновлюваних джерел; поглиблення співробітництва з мирного використання атомної енергії, реалізації проєктів з використанням зелених технологій та чистих джерел енергії; утілення в життя концепції інноваційного, скоординованого, зеленого, відкритого та спільного розвитку;
- будівництво четвертої лінії газогону «Туркменістан – Китай».

8. *Чітке прагнення Китаю просувати власну «м'яку силу» в Центральній Азії в межах проєктів «Культурний Шовковий шлях», «Шовковий шлях здоров'я», спільного туристичного маршруту «Центральна Азія – Китай», розширення мережі центрів професійного розвитку «Майстерень Лу Баня» тощо.*

Інтереси Китаю та держав Центральної Азії

Оскільки відновилося зростання промислового виробництва й торговельно-економічної активності після зняття в країні карантинних обмежень (пов'язаних з поширенням COVID-19), КНР зацікавлений збільшити імпорт природного газу та нафти, а також інших видів мінеральної сировини, зокрема металів, які використовують у виробництві електроніки. Держави Центральної Азії є основними постачальниками трубогонного природного газу для Китаю (обсяг

надходжень протягом січня – жовтня 2022 р. бл. 41 млрд м³ проти 8 млрд м³, які доправляє РФ [8]). КНР є найбільшим інвестором у держави регіону – наприкінці 2020 р. загальний обсяг таких інвестицій склав близько 40 млрд дол. США [9].

З огляду на вказані чинники, Китай зацікавлений у стабільності та передбачуваності безпекової ситуації в цьому регіоні, яка 2022 р. була підірвана, з одного боку, внутрішньополітичними кризами в Казахстані («Січневі події») та Узбекистані (масові протести в Каракалпакстані), потенційними внутрішньо суспільними суперечностями в Киргизстані й Таджикистані, а з іншого – загальною нестабільністю на просторі СНД, спричиненою повномасштабною агресією Росії проти України.

Останній фактор знизив спроможність РФ відігравати роль гаранта стабільності в регіоні Центральної Азії, зокрема як повноцінного посередника у врегулюванні міждержавних конфліктів (прикордонний конфлікт між Киргизстаном і Таджикистаном у вересні 2022 р.) та під час протидії зовнішнім загрозам (зокрема потенційним атакам терористичних угруповань з півночі Афганістану на територію Таджикистану). Попри зростання економічної, військової, військово-технічної та гуманітарної співпраці, інші впливові актори – США, ЄС (як окремі впливові держави-члени – Франція, Німеччина, так і організація загалом), Велика Британія, Індія, Туреччина, держави Перської затоки, Японія, Республіка Корея – наразі не спроможні заповнити вакуум сили в регіоні.

Водночас держави Центральної Азії через специфіку внутрішньополітичних трансформацій, загострення геополітичної конфронтації та непередбачуваність агресивної зовнішньої політики РФ вимушені активізувати багатовекторну дипломатію. Значним стимулом у цьому контексті є санкційний тиск держав Заходу щодо Росії у зв'язку з широкомасштабним вторгненням в Україну та пов'язаний з цим ризик вторинних санкцій проти господарчих суб'єктів центральноазійських країн.

Список посилань

1. Опубликовано Совместное заявление Китайской Народной Республики и Российской Федерации об углублении отношений всеобъемлющего партнерства и стратегического взаимодействия, вступающих в новую эпоху. *Синьхуа Новости*. 2023. 22 март. URL: <https://russian.news.cn/20230322/a7da508f8a1e4d70af49b28c3f2209dc/c.html>
2. Полный текст Совместного заявления Китайской Народной Республики и Республики Казахстан. 2023. 18 мая. URL: <http://russian.people.com.cn/n3/2023/0518/c31521-20020205.html>
3. Joint Statement Between the People's Republic of China and the Republic of Uzbekistan. *The America Times*. 2023. 19 May. URL: <https://www.america-times.com/joint-statement-between-the-peoples-republic-of-china-and-the-republic-of-uzbekistan/>
4. Joint Statement Between the People's Republic of China and the Republic of Tajikistan. *The America Times*. 2023. 19 May. URL: <https://www.america-times.com/joint-statement-between-the-peoples-republic-of-china-and-the-republic-of-tajikistan/>
5. Полный текст Совместной декларации Китайской Народной Республики и Кыргызской Республики об установлении всеобъемлющего стратегического партнерства в новую эпоху. 2023. 19 мая. URL: <http://russian.people.com.cn/n3/2023/0519/c31521-20020580.html>
6. Си Цзиньпин встретился с президентом Туркменистана Сердаром Бердымухамедовым. Министерство иностранных дел Китайской Народной Республики. 2023. 18 мая. URL: https://www.fmprc.gov.cn/rus/zxxx/202305/t20230519_11080056.html

7. Полный текст Сианьской декларации саммита «Китай - Центральная Азия». 2023. 19 мая. URL: <https://russian.news.cn/20230519/ee695839ae1746f2817a6cdae02d3f87/c.html>
8. Kemp J. Column: China's reliance on gas imports threatens security. *Reuters*. 2022. 10 Oct. URL: <https://www.reuters.com/business/energy/chinas-reliance-gas-imports-threatens-security-kemp-2022-10-07/>
9. Khitakhunov A. Economic Cooperation between Central Asia and China. Eurasian Research Institute. URL: <http://surl.li/hfpon>